

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Abdurashidova E'zoza Rauf qizi

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi

Guliston davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *fan va texnika, ta'lim, tarbiya, o'quv dasturi, davlat ta'lim standarti, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, kasbiy sifat, mantiqiy fikrlash, metod, texnologiya va b.q.*

Аннотация: *В данной статье рассказывается о методе развития критического мышления у детей дошкольного возраста.*

Ключевые слова: *наука, образование, воспитание, учебная программа, государственный образовательный стандарт, знания, умения, навыки, компетентность, профессиональное качество, логическое мышление, метод, технология и др.*

Abstract: *This article talks about the method of developing critical thinking in preschool children*

Keywords: *science, education, upbringing, curriculum, state educational standard, knowledge, skills, qualifications, competence, professional quality, logical thinking, method, technology, etc.*

KIRISH

Mamlakatimizdagi zamonaviy maktabgacha ta'limning bugungi ahvoli haqida gapiradigan bo'lsak, asosiy o'rinni hamon ta'lim-tarbiya faoliyati egallab turganini ta'kidlash lozim. Ikki asosiy o'quv fanlari - til va arifmetika bo'yicha ta'lim berishda bolalar deyarli har doim o'quv va tarbiyaviy masalalarni, ham mazmunan, ham tipik muammolarni hal qilishadi. Ularning maqsadi bir xil turdagi har bir keyingi vazifaga bolalarning izlanuvchanlik faoliyati natijasida tanqidiy fikrlashini rivojlanishini ta'minlashdir. Bu ma'lum bir turdagi arifmetik masalalarni yechishda ko'nikma shakllanishi bilan bog'liq. Bunday holda, bola bu turdagi muammolarni hal qilish yo'lini izlamaydi, chunki u buni allaqachon biladi, lekin uni qo'llaydi. Agar boshqa tomondan, ma'lum bir turdagi har bir keyingi muammoni hal qilishda, bolalar yana yechim izlashni rivojlantirsa, bu ular ushbu turdagi muammolarni hal qilish usulining asosini tashkil etgan bilimlarni yomon o'zlashtirganligini anglatadi.

Maktabgacha ta'limda bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish bo'yicha faoliyatning ustunligi, bizning fikrimizcha, bolalarning intellektini, birinchi navbatda, tanqidiy fikrlashni sezilarli darajada rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Bolalar tayyor yechimga ega bo'lgan va qoida tariqasida faqat bitta yechimga ega bo'lgan muammolarni hal

qilishga o'rganadilar. Shuning uchun, bolalar muammoning yechimi bo'lmagan yoki aksincha, ko'plab yechimlarga ega bo'lgan vaziyatlarda yo'qoladi. Bundan tashqari, bolalar allaqachon o'rganilgan qoida asosida muammolarni hal qilishga o'rganadilar, shuning uchun ular qandaydir yangi yo'lni topish uchun mustaqil harakat qiladilar.

Boshqa tomondan, arifmetik muammolarni doimiy ravishda hal qilish bolaning shaxsiyatini, xususan, o'ziga bo'lgan munosabatini rivojlantiradi. Asta-sekin, bolalar o'zlarini, o'z imkoniyatlarini faqat tipik muammolarni muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz hal qilish orqali baholashga odatlanib qolishadi, ularni hal qilish tegishli qoidani o'rganishga, ma'lum bilimlarni o'zlashtirish darajasiga bog'liq. O'yinda ishtirok etish, bu faqat mehnatsevarlik va tirishqoqlikdan emas, balki o'yin vaziyatining mavjudligi, ko'zlangan maqsadga erishish bolaning o'zini baholashga imkon beradi, uning tasavvurini, zukkoligini ko'rsatadi.

Tarbiyalashdagi muvaffaqiyat bolalar o'rtasidagi munosabatlarga sezilarli hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi, bu ko'pincha tarbiyachilar tomonidan osonlashtiriladi. Bolalar yaxshi va a'lo o'qigan tarbiyalanuvchilarni yaxshi fikrlaydiganlarga qaraganda ko'proq hurmat qilishlari mumkin. Bu, ayniqsa, aqlli bolalar notekis va qiziqishsiz o'qiganda seziladi. Bu esa ularning xarakterini shakllantirishga salbiy ta'sir qiladi.

Biroq, maktabgacha ta'limda izlanuvchilik tavsifining vazifalari yo'q deb aytish mumkin emas. Darhaqiqat, arifmetikada nostandart deb ataladigan vazifalar mavjud bo'lib, ularni hal qilish bolalardan intellektual tashabbus va tanqidiy fikrlashni talab qiladi. Lekin, birinchidan, bunday muammolarni hal qilish hamma bolalar uchun emas, balki faqat aqlli bolalar uchun mavjud bo'lsa, ikkinchidan, bu muammolarni hal qilish ixtiyoriydir.

Stsenariylarni tuzish jarayoni (o'yin mazmuni) turli usullarda amalga oshirildi:

1. Stsenariylarni tarbiyalanuvchilar tarbiyachi bilan birgalikda tuzdilar.
2. Stsenariylar bolalarning o'zlari tomonidan mustaqil ravishda tuzilgan.
3. Stsenariylar tarbiyachi tomonidan ertak ma'lum syujeti asosida tuziladi.

Tarbiyachi tomonidan didaktik o'yinni tashkil etish uchta asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi: didaktik o'yinga tayyorgarlik, uni amalga oshirish va tahlil qilish.

Didaktik o'yinga tayyorgarlik quyidagilarni o'z ichiga oladi: o'yinni tanlash: bilimlarni chuqurlashtirish va umumlashtirish, hissiy qobiliyatlarni rivojlantirish, aqliy jarayonlarni faollashtirish (xotira, diqqat, fikrlash, nutq) va boshqalar; o'yinning ma'lum bir yosh guruhiga mosligini o'rnatish; qulay vaqt; o'ynash uchun joy tanlash; o'yinchilar soni; material tayyorlash; tarbiyachi va bolalarning tayyorgarligi.

Didaktik o'yinni o'tkazish quyidagilarni o'z ichiga oladi: o'yin mazmuni, material (mavzu) bilan tanishish; o'yinning borishi va qoidalarini tushuntirish; o'yin harakatlarini ko'rsatish; o'yinda tarbiyachining rolini aniqlash; o'yin natijalarini sarhisob qilish; O'yin oxirida tarbiyachi bolalardan o'yin yoqdimi yoki yo'qligini so'raydi va keyingi safar yangi o'yin o'ynashlari mumkin, bu ham qiziqarli bo'lishini va'da qiladi. Bolalar bu kunni intiqlik bilan kutishadi.

Masalan, bolaga o'z xohishiga ko'ra didaktik o'yinda o'z xohishiga ko'ra harakat qilish imkoniyati beriladi. O'yinni kuzatishda quyidagilar qayd etildi:

1. Bolaning o'yinchoqlarga qiziqishi mavjudligi yoki yo'qligi;
2. Bu qiziqishning tabiati: uning jiddiylilik darajasi, qiziqishning tanlanganligi, qiziqishning barqarorligi;
3. Kognitiv faoliyatning rivojlanish darajasi;
4. O'yinda bilimlardan foydalanish;
5. Bolaning o'yinchoqlar bilan o'ynashining umumiy davomiyligi.

Ushbu aqliy vazifani hal qilish boladan nafaqat o'zlashtirilgan bilimlardan faol foydalanishni, balki taqqoslash, mustaqil izlanish va zukkolikning namoyon bo'lishini ham talab qiladi.

O'tkazilgan o'yinni tahlil qilish uni tayyorlash va o'tkazish usullarini aniqlashga qaratilgan: maqsadga erishishda qanday usullar samarali bo'lgan, nima ishlamagan va nima uchun. Bu o'yinga tayyorgarlikni ham, jarayonini ham yaxshilashga yordam beradi va keyinchalik xatolardan qochishga yordam beradi. Bundan tashqari, tahlil bolalarning xulq-atvori va xarakteridagi individual xususiyatlarni ochib beradi va shuning uchun ular bilan individual ishlarni to'g'ri tashkil etadi. O'z-o'zini tanqidini tahlil qilish o'yinni rang-barang qilishga, uni yangi material bilan boyitishga yordam beradi.

Biz respublika va xalqaro turnirlarning eng kuchli o'n nafar g'olibini sinovdan o'tkazdik. Natijalarni tahlil qilish natijasida didaktik o'yini ustasining psixologik portreti shakllantirildi, u quyidagi fazilatlarga ega bo'lishi kerak:

1. Kuchli hissiyot va o'zini tuta bilish
2. Diqqatni tashqi bir-biriga bog'langan ob'ektlarga taqsimlash qobiliyati
3. Dinamik vaziyatlarga sezgirlik
4. Intellektual rivojlanishning yuqori darajasi
5. Mavhum fikrlash qobiliyati
6. Matematik (bizda arifmetik) fikrlash qobiliyati
7. Ob'ektiv bo'lish qobiliyati
8. Ob'ektlarning uzoqligini sezish qobiliyati
9. Intizom va iroda
10. O'ziga ishonch

Ushbu ish pedagogik tajriba-sinov ish vazifasini shakllantirishga, ushbu o'yinga jiddiy munosabatni rivojlantirishga yordam berdi, didaktik o'yin intellektual qobiliyatlarni va o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish usuli sifatida tan olindi.

Tajriba davomida oltita yo'nalishda o'yin darajasi va o'yinchining natijalari o'rtasidagi muvofiqlikni aniqlash uchun statistik usullar qo'llanildi: umumiy intellekt, o'qish va eslash qobiliyati, baholari (ayniqsa matematika, mehnatga tayyorgarlik va chizmachilik), didaktik o'yinlarni tahlil qilish. Ma'lum bo'lishicha, o'yin darajasi ushbu oltita yo'nalishdagi o'rtacha natijalarga to'g'ridan-to'g'ri proporsionaldir.

Bizning tadqiqotlarimiz shuni ko'rsatdiki, didaktik o'yinlar o'rgatilgan bolalarda tanqidiy fikrlashning barcha xususiyatlarini rivojlantiradi. Didaktik o'yinlar nazariy, mantiqiy va mavhum fikrlash, xotira, geometrik tasavvur, ijodiy sezgi, zukkolik, e'tibor, reja tuzish va qiyin vaziyatda eng yaxshi qaror qabul qilish mahoratini rivojlantiradi. Tajriba natijalariga asoslanib, quyidagicha ta'kidlashimiz mumkin: kim didaktik o'yinlarni yaxshiroq o'ynasa, arifmetika bo'yicha akademik ko'rsatkichlari yuqori bo'ladi. Didaktik o'yinga murojaat qilganda, arifmetika bilan tanishish va ularni o'rganish muvaffaqiyatli davom etishini ko'ramiz.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya jarayoni samaradorligining birinchi muhim ko'rsatkichi - bilimning hajmi va sifati. Bilim insoniyat madaniyatining asosiy poydevori bo'lib, uning asosida odamlarning har qanday faoliyati amalga oshiriladi.

Amaliy ko'nikma va malakalar ta'lim va tarbiya samaradorligining ikkinchi muhim ko'rsatkichidir, chunki bilim faoliyat ko'nikma va malakalari orqali haqiqiy timsolga ega bo'ladi.

Bolaning tanqidiy fikrlashini rivojlanishi ta'lim va tarbiya samaradorligining uchinchi ko'rsatkichidir. Bilim, ko'nikma va malakalarni egallab, yosh avlod bir vaqtning o'zida olingan barcha ma'lumotlarni tizimlashtirish, umumlashtirish, turli amaliy maqsadlarda foydalanishni o'rganadi.

Bu jarayonning barchasida xotira, nutq, fikrlash, e'tibor rivojlanadi, ya'ni barcha kognitiv kuchlar va qobiliyatlar yaxshilanadi.

Nazariyani amaliyotda qo'llay olish qobiliyati dars samaradorligining to'rtinchi ko'rsatkichidir. O'z-o'zidan, agar o'quvchilar turli amaliy mashg'ulotlarda foydalana olmasalar, bilim va ko'nikmalar hech qanday ahamiyatga ega emas. Bilimlarni qo'llash bir vaqtning o'zida ularni o'zlashtirish sifatini va tarbiyalanuvchilar intellektining rivojlanish darajasini, uning amaliy tajribasini, shakllangan ko'nikma va malakalarini tavsiflaydi.

Ishlash, o'qish, jamoaviy fikrlash qobiliyati ta'lim sifatining muhim ko'rsatkichidir.

Shunday qilib, didaktik o'yinlar bo'yicha mashg'ulotlarda bolalarning intellektual qobiliyatini, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratiladi. Ijodiy fikrlashning moslashuvchanlik, tanqidiylik, fikrlashning asosiligi kabi fazilatlari shakllanadi, bu esa o'z navbatida o'yinlar sifatining asosiy ko'rsatkichlari hisoblanadi.

Ye.A.Baraxsanovanning dissertatsiya ishida maktabgacha yoshdagi bolalarda o'yinlar uchun turli strategiyalar yaratish va o'yin taktikasini mustaqil tanlashga qodir ekanligi ko'rsatilgan. Tanqidiy fikrlash xususiyatlarining namoyon bo'lish imkoniyati bolalarda 5-6 yoshda paydo bo'lishi aniqlandi. Shu bilan birga, ba'zi maktabgacha yoshdagi bolalarda bu xususiyatlar 6 yoshga kelib ancha yaxshi shakllanadi (6).

REFERENCES:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi, PF-4947-sonli Farmoni. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi "Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3151-son Qarori. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 07.11.2020 y., 06/20/6108/1483-son).
8. Мавлянов А., ва б.қ.лар. Ўқув машғулотларини ташкил этишда таълим технологиялари. Ўқув қўлланма. Тафаккур бўстони нашриёти. Тошкент, 2013. 142 б.